

УДК 159.98(07)

ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОГРАМИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ ОЧІКУВАНЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Радзівіл К.П., аспірант
кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті висвітлено зміст та завдання комплексної програми психокорекції професійних очікувань майбутніх психологів, обґрунтовано доцільність розроблених та впроваджених психолого-педагогічних заходів у навчальному процесі.

Ключові слова: професійні очікування, психокорекція, майбутні психологи, груповий психокорекційний тренінг.

В статье представлены содержание и задачи комплексной программы психокоррекции профессиональных ожиданий будущих психологов, обоснована целесообразность разработанных и внедренных психолого-педагогических мероприятий в учебном процессе.

Ключевые слова: профессиональные ожидания, психокоррекция, будущие психологи, групповой тренинг.

Radzivil K.P. THE ESSENCE AND TASKS OF A COMPLEX PROGRAM OF PSYCHOCORRECTION OF PROFESSIONAL EXPECTATIONS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The content and objectives of the complex program of psychological correction of professional expectations of future psychologists are described in the article, the expediency of developed and implemented psychological and pedagogical measures in the educational process is grounded.

Key words: professional expectations, psychological correction, future psychologists, group psychological correction training.

Постановка проблеми. Психокорекція професійних очікувань пов'язана з низкою методологічних проблем, які необхідно враховувати у роботі зі студентами. Нині психологічна наука послуговується різноманітним психологічним тренінговим методиками, які спрямовані на корекцію тих чи інших проблем особистості. Проблема дослідження професійних очікувань полягає у визначенні їхніх критеріїв та розробленні адекватної комплексної корекційної програми для вирішення нереалістичних їхніх проявів. Означена нами психокорекційна програма вимагає комплексного підходу, оскільки конструктивні зміни у професійному світогляді можливі через теоретико-інформаційну підготовку та корекцію уже сформованих очікувань студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема передумов формування очікування стосовно майбутньої діяльності розглядалася у психології із психофізіологічної позиції такими вченими, як П.К. Анохін, М.О. Берштейн, І.П. Павлов. Вивчення психологічного очікування як антиципаційного явища розглядалося такими науковцями: І.Г. Батраченко, Т.П. Борисова, О.А. Коновалова, Б.Ф. Ломов, Л.О. Регуш, Є.М. Сурков. З позиції педагогічної психології та психології навчання професійні очікування розглядалися як компонент професійної спрямованості майбутнього психоло-

га (Л.І. Божович, Є.Ф. Зеєр, В.С. Мерлін, В.Г. Панок, К.К. Платонов), життєвої та професійної перспективи (І.О. Петухова, Т.М. Титаренко, Л.Б. Шнейдер), професійної позиції (Є.Ф. Зеєр, В.Г. Панок). Очікування у професійному становленні майбутнього психолога в навчальному процесі вивчали такі науковці, як Ж.П. Вірна, О.М. Кочнева, О.В. Левченко, вплив очікувань на навчальну мотивацію – А.К. Маркова, професійний розвиток – О.О. Бодальов, Є.О. Клімов, Дж. Равен, А.О. Реан, Н.Ф. Шевченко, Т.С. Яценко. Останні розроблення концепту психологічних очікувань та його впливу на навчально-професійний потенціал особистості представлено низкою українських та зарубіжних науковців: Т.П. Борисовою, О.А. Коноваловою, М.В. Суряковою, О.О. Тишковським, А.П. Фрадинською.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження:

1. Розроблення навчальної програми теоретичного спецкурсу «Очікування у професійному становленні психолога».

2. Розроблення та впровадження психокорекційного групового тренінгу «Психокорекція професійних очікувань майбутніх психологів».

3. Розроблення та впровадження індивідуальних занять для психокорекційної

роботи з неуспішними та безініціативними у навчанні студентами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умовно розроблену нами комплексну психокорекційну програму можна поділити на дві основні частини. Перша частина передбачає формування позитивних та адекватних очікувань студентів-психологів за допомогою навчально-теоретичного впливу шляхом лекційних та практичних занять. Друга частина спрямована на психокорекцію деструктивних уявлень студентів-психологів. Розроблена нами комплексна програма містила спецкурс із теоретичної підготовки «Очікування у професійному становленні психолога», тренінг «Психологічна корекція професійних очікувань майбутніх психологів» й індивідуальну психокорекційну роботу. Комплексна програма передбачала здійснення загальнотеоретичних та психокорекційних формувальних впливів на динаміку професійних очікувань, яка характеризує світогляд та професійну спрямованість майбутнього психолога.

Отже, як зазначалося вище, завданням програми психокорекції професійних очікувань було ознайомлення студентів із сутністю та негативними наслідками неадекватних очікувань щодо майбутньої професійної діяльності, підвищення їхньої психологічної обізнаності через розвиток рефлексивних здібностей щодо власних очікувань. За допомогою психокорекційної групової тренінгової роботи забезпечувалася інтеграція «образу Я» студента, робота із суперечностями та «вживання» у професію. Індивідуальна психокорекційна робота використовувалася нами як цілеспрямована глибинно-психологічна корекція особистісних деструкцій, що зумовлюють нереалістичні професійні очікування студентів-психологів.

Метою розробленої нами комплексної програми є психокорекція наявних професійних очікувань через підвищення теоретичної компетентності та опрацювання особистісних аспектів професійних очікувань методами теоретичної та практичної роботи. Ця програма дозволяє студентам ширше ознайомитися з обраним фахом, сформуванню чітку мотивацію на професійне самовдосконалення, усвідомити зміст професійної діяльності, зберегти психічне здоров'я особистості майбутнього психолога та скоригувати деструктивні глибинні та поведінкові світоглядні шаблони, які впливають на формування неадекватних професійних ситуацій очікувань.

Передбачувані наслідком успішного психокорекційного процесу професійних

очікувань є розвиток та посилення таких важливих професійних навичок:

- емпатія, усвідомлене розуміння світу іншого, його очікувань, емоційного стану;
- уміння відокремлювати свої емоції від емоцій іншого, відділяти особистість від її ставлення до психолога, розуміти та поважати право іншого на помилку;
- щирість, відсутність протиріч між реальними почуттями та намірами стосовно іншої людини, правдивість у висловлюваннях;
- конкретність, чіткість у висловлюванні власної думки, відсутність загальних висловів, обговорення певного досвіду та поведінки, вислови ясні та точні;
- ініціативність, активність у взаємодії з іншими, діяльність, а не лише реагування;
- спонтанність, безпосередність у прояві себе, відкритість у взаємодії з іншими;
- позитивне ставлення, навичка безумовного позитивного прийняття психологом клієнта;
- самоусвідомлення і рефлексія, самоусвідомість [7; 9; 12].

До другого етапу формувального експерименту ми віднесли індивідуальну психокорекційну роботу методом психомалюнку, розроблену Т.С. Яценко. Указана форма роботи виявилася необхідною для опрацювання неадекватних професійних очікувань, які потребували додаткової корекційної роботи.

Загальнотеоретичний спецкурс мав на меті ознайомити студентів з особливостями професійних очікувань у навчальному процесі. Окреслення для студентів сутності спецкурсу забезпечує їх обізнаність у витоках професійних розчарувань, розкриває та пояснює позитивні та негативні наслідки фахових очікувань. Отже, розроблена програма складалася з 5 тематичних блоків, що включали в себе лекційну, практичну та самостійну роботу загальним обсягом 20 академічних годин.

Наступний блок формувального експерименту полягав у впровадженні групової психокорекційної роботи на I–V курсах. Процедура та організація соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на психокорекцію професійних очікувань, ґрунтувалася на теоретичних та практичних засадах практичної психології. Розробляючи тренінг, ми опиралися на твердження, що професійні очікування є системним психічним утворенням, сформованим із двох основних аспектів: особистісного та професійного. До завдань, що повинні бути виконані у процесі групової роботи, ми відносимо опрацювання інфантильних передумов творення очікувань та розвиток професійної компетентності майбутнього

психолога. Основним завданням тренінгу є розвиток самосвідомості майбутнього спеціаліста, розширення меж свідомості та подолання стереотипних форм поведінки. Під стереотипними формами поведінки ми розуміємо очікування, зумовлені дитячим досвідом взаємодії зі значущими близькими. У групі майбутній психолог має змогу здобути досвід міжособистісної взаємодії, який сприяє глибшому самопізнанню, відбувається актуалізація особистісної проблематики, зумовленої системою психологічних захистів та нереалістичних очікувань в атмосфері психологічної безпеки.

Нині у психологічній літературі існує різноманіття визначень групової роботи: «психотерапія», «тренінг», «психокорекція». О.П. Істратова стверджує, що всі ці поняття характеризують один і той самий процес, оскільки тренінг, як і психотерапія, є засобом впливу на особистість з метою її розвитку. Отже, специфічні риси психокорекційного процесу містять у собі характеристики психологічного тренінгу та психотерапії. Психокорекційний процес описується авторкою таким чином:

- психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість, яка має у повсякденному житті психологічні труднощі, проблеми;
- корекція орієнтується на здорові сторони особистості незалежно від ступеня порушень;
- у психокорекції робиться акцент на теперішнє та майбутнє клієнтів;
- психокорекційні впливи спрямовані на зміну поведінки та на розвиток особистості клієнта;
- у психокорекції відбувається робота з уже сформованими якостями клієнта, які потребують змін, а також вона може сприяти формуванню психологічних якостей індивіда за їх недостатнього розвитку [5, с. 25].

У процесі розроблення та впровадження психологічного тренінгу були поставлені такі завдання:

1. Набуття студентами – майбутніми психологами – умінь та навичок ефективного спілкування у групі, виявлення психологічних бар'єрів у спілкуванні та здобуття конструктивних форм взаємодії.
2. Аналіз студентами власного «образу Я», опрацювання деструктивних аспектів. Усвідомлення особистісних особливостей та формування позитивного ставлення до себе.
3. Усвідомлення власних життєвих цілей та установок.
4. Опрацювання нереалістичних професійних очікувань щодо себе та інших, корекція образу професіонала.

5. Усвідомлення себе суб'єктом професійної міжособистісної взаємодії.

6. Закріплення основних професійних навичок фахової діяльності, усвідомлення себе в системі професійної діяльності.

Для виконання поставлених завдань були використані такі методи групової роботи:

- групова дискусія;
- психогімнастика;
- невербальна взаємодія;
- рольова гра;
- психодрама.

Як стверджує І. Ялом, для ефективної взаємодії та згуртованості у групі необхідним є дотримання низки правил або принципів. Вони є певними груповими нормами, які у подальшому житті індивіда можуть бути застосовані для ефективної взаємодії поза групою [10, с. 69].

Для забезпечення ефективної діяльності групи були застосовані такі принципи:

1. Добровільність – передбачає брати участь у груповій роботі свідомо та із власної волі.
2. Рівноправність – означає, що всі учасники групи мають рівні права та обов'язки, незалежно від реального статусу учасника у житті.
3. Активність – передбачає заохочення до роботи ведучим, а також прагнення учасників до особистісного чуттєво-емоційного пізнання.
4. Конфіденційність – нерозголошення поза групою подробиць групової роботи для забезпечення мікроклімату довіри та щирості. Крім того, деталі групового процесу будуть незрозумілими для інших людей, які не беруть у цьому участі.
5. Демократизація – необхідність звертання один до одного на «ти» для того, щоб забезпечити рівність сприйняття «людина – людина».
6. Принцип безоцінного сприйняття та відсутність критики.
7. Спонтанність, відображення учасниками справжніх, непідробних почуттів, взаємин, переконань і навичок у своїй класичній формі, що виявляються через безпосередні, чіткі і миттєві реакції на імітовану ситуацію.
8. Принцип «тут-і-тепер» – передбачається, що учасник взаємодії уявляє свої труднощі, ніби вони відбуваються саме зараз, робиться акцент на переживання, почуття та емоції, актуальні для теперішнього часу.
9. Щирість – відповідність думок та емоцій матеріалу, який вербально декларується [2; 3; 11].

Груповий тренінг психокорекції професійних очікувань був розроблений

на засадах психодинамічної теорії та застосований у цілях психокорекції нерелістичних проєкцій майбутнього. Вибір групової роботи аргументований як найефективніший засіб психокорекції, оскільки в результаті міжособистісної взаємодії актуалізується неусвідомлена проблематика суб'єкта, сформована в об'єктних стосунках. Оскільки мала група є моделлю соціуму, стає можливим виявлення особистісних деструкцій поведінки суб'єкта та їх психокорекція.

Психокорекція визначається як спрямований психологічний вплив на ті чи інші психологічні структури для забезпечення повноцінного розвитку і функціонування особистості [6].

Як стверджує низка авторів, загальною метою соціально-психологічного тренінгу – підвищення компетентності у спілкуванні – реалізується через низку завдань та форм взаємодії, однак це обов'язково повинно бути пов'язано з набуттям нових знань, формуванням умінь, навичок, розвитком установок, що визначають поведінку у спілкуванні, перцептивних здібностей людини, корекцією і розвитком системи відносин особистості, оскільки особистісна індивідуальність є тим тлом, що забарвлює в різні кольори діяльність людини, її вербальні і невербальні прояви [4, с. 28]. Тому, у зв'язку з вищенаведеним твердженням, груповий психокорекційний тренінг можна називати як багатofункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини, групи й організації для гармонізації професійного та особистісного буття людини [8].

У групі була створена комфортна для саморозкриття та самопізнання психологічна атмосфера. Груповою роботою була спрямована на аналіз «образу Я» кожного з учасників, виявлення внутрішніх суперечностей, які підтримуються психологічними захистами. Як зазначалося раніше, неадекватний або непізнаний «Я-образ» індивіда зумовлює очікування стосовно своєї персони, які можуть мати мало спільного з реальністю. Таким чином, формування у процесі групової роботи реалістичного «Я-образу» забезпечує стійкість самооцінки студента. Очікування стосовно себе стають реалістичними та знижують імовірність подальших розчарувань. Результат корекції професійного світогляду у групі забезпечується через процеси позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції, описані Т.С. Яценко. Зазвичай керівник групи забезпечує її інтеграційні процеси, що також дає учасникам відчуття захищеності, психологічної підтримки та безпеки. Однак на індивіду-

ально-особистісному рівні для вираженого корекційного ефекту доцільною є позитивна дезінтеграція з подальшою вторинною інтеграцією, що означає руйнування старих світоглядних структур суб'єкта та формування нових, вищого рівня, соціально продуктивних. Керівник повинен забезпечувати указану багаторівневість групового процесу. У ситуації інтеграції групи в учасників виникає відчуття безпеки, довіри, зниження тривожності, що послаблює захисну систему та опори. Таким чином, стає можливим дослідження базових захисних форм індивіда. Індикатором дезінтеграції суб'єкта слугують емоційні стани (здивування, тривожність, сором, невдоволеність собою). За вторинної інтеграції характерним є поглиблення самосвідомості, здатність до самоаналізу та рефлексії, розуміння ролі дитячого досвіду у визначенні глобальних життєвих очікувань [12, с. 40].

У груповій психокорекційній роботі важливим є ще один процес, визначений І. Яломом як «групово згуртованість». Дослідник вважає, що у груповому процесі усвідомлення учасником наявності в інших проблем, схожих на його, переконує, що він не самотній у своїх труднощах. Прояв афективної частини внутрішнього світу іншого і прийняття іншими членами групи має вкрай важливе терапевтичне значення. Прийняття суб'єкта групою безвідносно до його минулого життя, невдач та соціальної взаємодії забезпечують групові принципи. Членство у групі, прийняття та схвалення є особливо важливими аспектами розвитку індивіда [10].

Наступний психологічний феномен, необхідний для психокорекції, – це зворотній зв'язок. О.О. Бодальов із цього приводу зазначає: «Завдяки дії механізму зворотного зв'язку людина на основі результату, який досягається під час взаємодії з іншими, може коригувати свою подальшу поведінку, замінюючи раніше використовуваний способи впливу новими, які здаються більш ефективними» [1, с. 14]. Указана перевага групової психокорекції над індивідуальною роботою є особливо важливою для розвитку комунікативно-перцептивних навичок майбутніх психологів.

Груповою психокорекційною роботою провадилась за планом окреслених завдань. У процесі розроблення групової психокорекційної роботи ми підібрали низку вправ, які було доцільно використовувати для досягнення поставленої мети. Вправи підбиралися ведучим-психологом відповідно до процесу групової динаміки, допускалася певна свобода вибору методів роботи. Груповою роботою є досить тонким психо-

емоційним процесом та передбачає рух за логікою учасника й орієнтацію на потреби групи, тому жорсткий регламент вправ може зашкодити груповим ефектам. Груповий психокорекційний тренінг проводився у просторому приміщенні, учасники розташовувалися на стільцях по колу.

Перший (вступний) блок вправ групового психокорекційного тренінгу – так званий «розігрів» – передбачав знайомство (перший день), інтеграцію групи, створення дружньої невимушеної атмосфери, рефлексію почуттів, пов'язаних із попереднім груповим процесом. Тривалість указаної роботи становила 1–1,5 години кожного дня. Для досягнення вказаних групових ефектів були запропоновані психокорекційні методики, розроблені та модифіковані відповідно до потреб учасників, різного психоемоційного навантаження залежно від динаміки групового процесу.

Другий блок вправ психокорекційного тренінгу – актуалізація очікувань та проблематики учасників групи. Цей блок тренінгових вправ є основним, спрямований на дослідження очікувань, цінностей та причин, які їх зумовлюють. Відмінність від першого блоку полягає у складності психоемоційного навантаження на учасників, виході на особистісну проблематику інфантильних очікувань дитинства. Тривалість указаних занять становила 2–3 години та застосовувалася першого та восьмого дня тренінгового процесу.

Третій блок вправ психокорекційного тренінгу спрямований на усвідомлення себе учасниками групи у системі професійного спілкування та системі професійної діяльності: розвиток професійних навичок, прийняття на себе професійної ролі, інтеграція у фахове середовище. Указаний вид групової роботи тривав 2–3 години та проводився протягом останніх 8–10 днів групових занять.

Четвертий блок вправ психокорекційного тренінгу спрямований на завершення тренінгової роботи, що дозволяє студенту вийти з ролі, увійти у стан емоційної стабільності, комфорту, оптимізму, зрозуміти себе, будувати плани та очікування на майбутнє. Для цього блоку характерна відсутність активної психокорекційної діяльності. Використовуються словесні прийоми, такі як обмін почуттями, обговорення або аналіз.

Висновки із проведеного дослідження. З вищезазначеного випливає, що було теоретично обґрунтовано доцільність психокорекції професійних очікувань майбутніх психологів методами та формами теоретичної, практичної та особистісної підготовки у навчальному процесі. Подано опис принципів, структури і змісту методики впровадження комплексної програми психокорекції професійних очікувань у навчальному процесі. Подальше завдання наукового пошуку полягає у розробленні рекомендацій щодо психокорекції професійних очікувань та шляхів упровадження їх у навчальний процес підготовки майбутнього психолога.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев. – М. : Московский ун-т, 1982. – 200 с.
2. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга / И.В. Вачков. – М. : Изд-во «Ось-89», 1999. – 176 с.
3. Мілютіна К.Л. Теорія та практика психологічного тренінгу : [навчальний посібник] / К.Л. Мілютіна. – К. : МАУП, 2004. – 192 с.
4. Захаров В.П. Социально-психологический тренинг / В.П. Захаров, Н.Ю. Хрящева. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1989. – 160 с.
5. Истратова О.Н. Справочник по групповой психокоррекции / О.Н. Истратова, Т.П. Эксакусто. – 2-е изд. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2008. – 443 с.
6. Исурина Г.Л. Групповые методы психотерапии и психокоррекции / Г.Л. Исурина // Методы психологической диагностики и коррекции в клинике. – Ленинград : Медицина, 1983. – С. 231–254.
7. Колесникова Г.И. Психологическое консультирование. Серия «Высшее образование» / Г.И. Колесникова. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2004. – 288 с.
8. Макшанов С.И. Психогимнастика в тренинге. Каталог. Ч. 1. / С.И. Макшанов, Н.Ю. Хрящева. – СПб., 1993. – 108 с.
9. Старшенбаум Г.В. Тренинг навыков практического психолога. Игры, тесты, упражнения : [интерактивный учебник] / Г.В. Старшенбаум. – 2-е изд. – М. : Психотерапия, 2008. – 416 с.
10. Ялом И. Теория и практика групповой психотерапии / И. Ялом. – СПб. : Питер, 2000. – 640 с.
11. Яценко Т.С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися : [книга для учителя] / Т.С. Яценко. – К. : Освіта, 1993. – 208 с.
12. Яценко Т.С. Концептуальні засади і методика глибокої психокорекції: Підготовка психолога-практика : [навчальний посібник] / Т.С. Яценко. – К. : Вища школа, 2008. – 342 с.